

УДК 343.3/.7

СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ХУЛІГАНСТВА

Шалгунова С.А., к. ю. н., доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Шевченко Т.В., викладач
кафедри кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

У статті розглядаються питання змісту та кримінально-правової характеристики суб'єктивної сторони хуліганства, передбаченого ст. 296 КК України. Автори детально аналізують спрямованість умислу винної в хуліганстві особи, її мотиви та мотивацію злочину, мету хуліганських дій.

Ключові слова: суб'єктивні ознаки, хуліганство, форма вини, умисел, мотив, мета.

В статье рассматриваются вопросы содержания и уголовно-правовой характеристики субъективной стороны хулиганства, предусмотренного ст. 296 УК Украины. Авторы подробно анализируют направленность умысла виновного в хулиганстве лица, ее мотивы и мотивацию преступления, цель совершения хулиганских действий.

Ключевые слова: субъективные признаки, хулиганство, форма вины, умысел, мотив, цель.

Shalgunova S.A., Shevchenko T.V. SUBJECTIVE SIGNS OF HOOLIGANISM

In this article are looking question of content and criminal legal characteristic subjective side of hooliganism, predicted article 296 Criminal code of Ukraine. Authors detailed analyze orientation intention guilty in hooliganism person, her motive and motivation of crime, goal of the hooligan actions.

Key words: subjective signs, hooliganism, guilty, intention, motive, goal.

Постановка проблеми. Правильне вирішення питання про суб'єктивну сторону злочину має важливе теоретичне і практичне значення. Суб'єктивна сторона дає змогу не лише правильно визначити ступінь суспільної небезпечності вчиненого діяння та особи, яка його вчинила, а й сприяє правильній кваліфікації та відмежуванню його від суміжних суспільно небезпечних посягань.

Вибрана тема дослідження відповідає тематиці кримінальних досліджень в Україні, пріоритетних напрямів наукових та дисертаційних досліджень у системі МВС України на період 2015–2019 рр., Планам науково-дослідної роботи Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

Ступінь розробленості проблеми. Проблема вивчення кримінально-правової характеристики хуліганства у зв'язку з її складністю та багатоплановістю відображена в роботах вітчизняних та іноземних дослідників: Ю.М. Антонян, Г.А. Аванесов, Ю.Д. Блувштейн, В.П. Власов, Ф.Я. Гальченко, І.М. Даньшин, М.Й. Коржанський, П.С. Матишевський, Г.М. Мінковський, М.Л. Наклович, Б.Д. Овчинський, С.А. Тарарухін, В.І. Ткаченко, В.В. Труфанов, А.П. Тузов, Г.Г. Філановський, С.С. Яценко та інші. Названа тема була предметом дисертаційного дослідження Є.А. Андрусенка, М.Д. Давітадзе, В.Т. Калмикова, Т.М. Кафарова, Ю.А. Красикова, Ю.М. Лівшиця, О.А. Мартиненка, Г.І. Піщенко, Т.У. Умурова, Є.В. Фесенка. Однак вітчизняні кримінально-правові дослідження хуліганства лише частково торкаються проблеми визначення суб'єкту хуліганства.

Мета статті – проаналізувати суб'єктивні ознаки злочину, передбаченого ст. 296 Кримінального кодексу України «Хуліганство».

Виклад основного матеріалу. Суб'єктивна сторона – це внутрішня сторона злочину, що характеризується тими психічними (тобто, внутрішніми) процесами, які відбуваються у свідомості суб'єкта, характеризують його волю і які проявляються в самому злочинному діянні (стосовно того діяння, яке особою вчинено) [1, с. 46]. Суб'єктивна сторона характеризується такими ознаками, як вина, мотив і мета скоєння злочину. Повне і всебічне встановлення ознак, що характеризують суб'єктивну сторону, є необхідною умовою правильної кваліфікації злочину, визначення ступеня суспільної небезпеки діяння, і особи, що вчинила це діяння, а також індивідуалізації відповідальності.

Аналіз диспозиції ст. 296 ч. 1 КК України свідчить, що хуліганство належить до таких злочинів, які кояться лише умисно. Необережна форма вини при хуліганстві виключена. Якщо порушник вчиняючи ті чи інші суспільно небезпечні діяння, не передбачав, не міг і не мав передбачати, що вони призведуть до порушення громадського порядку, то він не може нести відповідальності за хуліганство [2, с. 46].

В юридичній літературі немає єдиної думки з питання, які власне види умисної вини можливі при хуліганстві. Певною мірою це пояснюється відсутністю вказівки на точну форму умислу в ст. 296 КК України.

Одна група вчених (І.М. Даньшин, П.І. Гришаєв, Б.В. Здравомислов, С.С. Яценко та ін.) [3] дотримується думки, що хуліганство може бути скоєно лише з прямим умислом, тобто особа, що вчиняє хуліганські дії, усвідомлює їх небезпечний характер, передбачає, що в результаті її діяння наступають шкідливі наслідки, і, все ж таки, бажає вчинити ці ді-

яння. Друга група (М.Л. Наклович, С.К. Кидиралієва та ін.) [2, с. 48; 4, с. 26] вважає, що хуліганство може бути вчинене як із прямим, так і з непрямим умислом. Винний усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачає, що цими діями він грубо порушує громадський порядок і проявляє явну неповагу до суспільства, хоча не бажає, але свідомо допускає настання наслідків таких дій, тобто далеко не завжди винний прагне порушити громадський порядок. Взагалі хуліганство має так званий формальний склад злочину. Тобто настання суспільно небезпечних наслідків не є обов'язковою ознакою складу хуліганства. Для складу закінченого злочину досить звичайних для цього посягання наслідків. Встановлювати, доводити та доказувати їх величину, розміри немає потреби, і тому законодавець конструює склад цього злочину так, що злочинні наслідки мовби знаходяться за межами складу злочину, поза його обов'язковими ознаками. Цей злочин має суспільно небезпечні наслідки, але до складу хуліганства вони не належать. Склад цього злочину є наявним у діях особи при будь-яких розмірах цих наслідків [5, с. 11].

Видається, що ті, хто вважають можливим вчинення хуліганства з непрямим умислом, не враховують необхідність окремого встановлення вини до наслідків, які стосуються основного об'єкта посягання, та до наслідків, які належать до додаткових факультативних об'єктів. При бажанні заподіяння шкоди конкретному потерпілому – заподіянні тілесних ушкоджень, образі, знищенні чи пошкодженні майна тощо, відсутнє бажання виразити явну неповагу до суспільства й скоєне має кваліфікуватися не як хуліганство, а за статтями про злочини проти особи чи проти власності [6, с. 16]. Отже, можна зробити висновок, що хуліганство може вчинюватися тільки з прямим умислом.

При розгляді суб'єктивної сторони хуліганства необхідно проаналізувати мотив цього злочину. Мотивом злочину взагалі визнають ті внутрішні спонукання, якими керується суб'єкт при скоєнні злочину. Мотив – це рушійна сила злочину, це ніби внутрішня причина його вчинення [1, с. 57]. Встановлення мотивів і мети злочинної поведінки має вирішальне значення для відмежування хуліганства від суміжних складів злочинів, визначення ступеня суспільної небезпечності особи винного [7, с. 67–68]. Як і будь-який умисний злочин, хуліганство вчинюється з певним мотивом. Хоча мотиви хуліганства є досить своєрідними, їх відкидати не можна.

Різні автори називають мотивом хуліганства: розгнуданий егоїзм, а також вульгарне розуміння свободи, моральний анархізм [8]; прагнення до самоствердження особи невихованої, з низькою культурою, нестриманим егоїзмом, це прагнення до самоствердження хама, варвара, дикуна [9, с. 317]; озлобленість і незадоволеність, що сягають безтямною люті і тупого відчаю, викликаного розбіжністю між рівнем домагань особи та наявними можливостями їх здійснення [5, с. 462].

Таким чином, хуліганські спонукання зводяться не до одного якогось мотиву, а до

багатьох гамм мотивів. У конкретних злочинних проявах вони можуть виступати окремо, роз'єднано, але здебільшого вони діють у поєднанні, взаємодії. Ось чому для визначення сукупності хуліганських мотивів застосовується термін «хуліганські спонукання». Характеризуючи хуліганські спонукання, І.М. Даншин зазначив, що для їх прояву характерна швидкоплинність, незначність, легковажність мотивації і наочність [10, с. 174]. Але в яких би діях конкретно не проявилися хуліганські спонукання, всім їм обов'язково притаманна єдина спільна риса – явна неповага до суспільства.

У юридичній літературі є багато визначень поняття «явна неповага до суспільства». Так, П.І. Гришаєв і Б.В. Здравомислов під явною неповагою до суспільства розуміють очевидне для кожного зневажання громадських інтересів і протиставлення винним своєї поведінки колективу і його інтересам [11, с. 497]. С.С. Яценко зауважує, що мотив явної неповаги до суспільства характеризується усвідомленим спонуканням порушника (суб'єкта хуліганства) зневажливого ставлення до громадського порядку, неперсоніфікованого кола осіб, ігнорування наявних у суспільстві елементарних правил поведінки, моральності, добропристойності. Таке ставлення проявляється у вчинках особи, стає відкрито вираженим, очевидним як для самого винного, так і для інших осіб. Мотив явної неповаги до суспільства, проявляючись у вчиненні дій, що грубо порушують громадський порядок, може характеризуватися комплексом нищих спонукань у вигляді прагнення протиставити себе суспільству, виявити грубу силу, п'яну хвацькість, пустощі тощо [12, с. 610]. На наш погляд, друге визначення більш широко та повно розкриває поняття явної неповаги до суспільства.

Ступінь прояву неповаги до суспільства може визначатись цілою низкою обставин: нахабством чи цинізмом дій, особливостями часу, місця, обставини скоєння хуліганських дій, їх способом тощо. Перераховані обставини можуть поєднуватись, виступаючи в сукупності, визначаючи тим самим підвищений ступінь прояву неповаги до суспільства. Одні і ті самі дії, вчинені в різний спосіб, у різний час, у різних місцях чи в різній обстановці, можуть свідчити про більший чи менший ступінь неповаги до суспільства [11, с. 13–14].

Мотивам поведінки винного у хуліганстві притаманне вчинення відповідних дій без видимого приводу чи використання незначного приводу для розправи з потерпілим. Посягання, як правило, вчинюється проти першого зустрічного, кожного, хто «підвернувся під руку», як правило, хулігана й потерпілого раніше не пов'язували будь-які стосунки – наявність же особистих мотивів (помсти, заздрості, ревності) говорить про те, що має місце не хуліганство, а вчинення злочину проти особи з особистих мотивів (помсти, ревності, заздрості, кар'єризму тощо) [6, с. 17].

У процесі вчинення злочину, що розпочався за мотивом особистого характеру (помсти, ревності тощо), останній може перейти в мотив явної неповаги до суспільства. Тим

самим діяння може перетворитись із посягання на особу на злочин проти громадського порядку – хуліганство [12, с. 611]. Проте особисті мотиви, як зауважує М.Т. Куц, мають другорядний, незначний, слабо виражений характер. Переважає ж завжди неповага до суспільства, що виражається в порушенні громадського порядку і є головним, вирішальним мотивом для кваліфікації злочинів за ст. 296 КК України [14, с. 14–15]. Саме мотив явної неповаги до суспільства виступає одним із головних критеріїв відмежування хуліганства від суміжних злочинів. Відсутність у вчиненому мотиву явної неповаги до суспільства свідчить і про відсутність хуліганства, хоча б дії винного тією чи іншою мірою порушували громадський порядок і характеризувались застосуванням насильства до потерпілого, знищенням майна тощо. Це підтверджується також судовою практикою.

Так, у справі щодо Особи-2, Особи-3 та Особи-4 було встановлено наявність явної неповаги до суспільства під час вчинення хуліганських дій у складі групи осіб [15]. Зокрема, вказані особи, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, побачили на вулиці поблизу кафе «Велес» пару Особу-5 та Особу-6, в яких попросили закурити. У відповідь на відсутність у них цигарок почали бити Особу-5, коли той упав на землю, всі утрюх били його руками і ногами по різних частинах тіла. Коли до них підійшов Особа-7 і попросив припинити побиття, а потім намагався припинити бійку, почали бити і Особу-7. У результаті дій групи осіб Особи-5 було заподіяно закриту черепно-мозкову травму, струс головного мозку, закритий перелом кісток носа без зміщення, крововиливи обох очей, садна голови. Судово-медичний експерт зазначив, що отримані Особою-5 ушкодження були утворені не в процесі обопільної бійки, а в процесі побиття потерпілого.

Таким чином, цей злочин характеризується грубим порушенням громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжувалося особливою зухвалістю, вчинене групою осіб та пов'язане з опором громадянину, який припиняв хуліганські дії. Явна неповага до суспільства та особлива зухвалість проявилася у тому, що винні особи безпричинно, на очах в інших осіб розпочали побиття Особи-5 і не припинили свої дії, коли Особа-7 намагався вступитися за Особу-5 і своїми активними діями припинити протиправні і суспільно небезпечні дії винних. Цілком справедливе зауваження Особи-7 викликало у винних почуття обурення та агресії відносно громадянина, який виконував свій громадський обов'язок і намагався припинити продовження явно злочинних дій групи осіб. Отже, явна неповага до суспільства проявилася і у тому, що винні не лише не припинили свої протиправні дії щодо Особи-5, а й намагалися здійснити аналогічне побиття Особи-7.

У роз'ясненнях Пленуму Верховного Суду України зазначається, що суди мають відрізняти хуліганство від інших злочинів залежно від спрямованості умислу, мотивів, цілей винного та обставин учинення ним кримі-

нально караних дій (пункт 4) [16, с. 15]. Як вказується в постанові ПВСУ № 10, дії, що супроводжувалися погрозами вбивством, завданням побоїв, заподіянням тілесних ушкоджень, вчинені винним щодо членів сім'ї, родичів, знайомих і викликані особистими неприязними стосунками, неправильними діями потерпілих тощо, варто кваліфікувати за статтями КК України, що передбачають відповідальність за злочини проти особи (абзац 2 пункту 4) [16, с. 15]. У наведеному нами прикладі протиправні дії групи осіб не мали особистого підґрунтя для вчинення злочину, оскільки винні особи не були знайомі з потерпілими Особою-5 та Особою-6, не мали з ними ніяких особистих конфліктів, а відповідно, і підстав для застосування насильства для їх розв'язання. Тому суд правильно кваліфікував дії винних у груповому побитті Особи-5 та Особи-7 як хуліганство, вчинене групою осіб та поєднане з опором громадянам, які припиняли хуліганські дії за ст. 296 ч. 3 КК України. Таким чином, у наведеному нами прикладі із судової практики хуліганські дії були поєднані з очевидним для винних осіб грубим порушенням громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства та супроводжувались особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом (абзац 2 пункту 4 ППВСУ № 10).

Однак у тих ситуаціях, коли винна особа застосовує насильство щодо іншої особи без явного, видимого, суттєвого приводу, намаючись таким чином вирішити конфліктну ситуацію, її дії можна розцінювати по-різному.

Так, Особа-3 знаходився в барі разом з Особою-4, де вони вживали спиртні напої. Під час їх відпочинку до них підійшов Особа-1, якого він не знав і перебував із ним у нормальних стосунках, і попросив спочатку цигарку, а потім вимагав, щоб йому налили горілки [17]. Така поведінка Особи-1 обурило Особу-3, і він запропонував йому вийти на вулицю, яка супроводжувалася штовханнями Особи-1 до дверей бару. Вийшовши з бару, Особа-3 висловив своє незадоволення поведінкою Особи-1, вказав на його зухвалість, засуджував його поведінку, а потім штовхнув його, від чого останній упав на тротуар, і бив його ногами. Результатом такого побиття стало заподіяння Особи-1 закритого поліфрагментарного перелому обох кісток лівої гомілки (за висновком СМЕ – середньої тяжкості тілесні ушкодження).

Судом дії Особи-3 кваліфіковані як заподіяння середньої тяжкості тілесного ушкодження (ст. 122 ч. 1 КК України). При здійсненні правової оцінки діяння судом враховано, що, незважаючи на те, що дії відбувалися в громадському місці, і факт конфлікту, словесної перепалки та бійки Особи-3 та Особи-1 бачили відвідувачі бару та його працівники, які і відтягли Особу-3 від потерпілого (Особи-1), який уже лежав на тротуарі під час побиття і не міг самостійно піднятися внаслідок зламанної ноги, хуліганських мотивів у діях Особи-3 не встановлено. Причиною конфлікту стала зухвала поведінка самого потерпілого, який чіплявся до відвідувачів бару, і лише одна людина – Особа-3 – висловила йому своє

незадоволення, хоча наслідком такої суперечки стало побиття Особи-1. Суд правильно розцінив, що в діях Особи-3 не було мотиву особливої зухвалості чи виняткового цинізму, а був лише мотив особистої неприязні та помсти на ґрунті такої неприязні, що сформувався в процесі чіпляння Особи-1 до Особи-3, її нав'язливості та нестриманості, посиленої результатом міжособистісного конфлікту, який набув свого загострення уже на вулиці. Мети порушити громадський порядок у барі проявити себе зухвало, показати свою силу чи рішучість, протиставити себе оточуючим в Особи-3 не було, і мотивації до зверхньої та зневажливої поведінки щодо інших відвідувачів бару та його працівників в Особи-3 також не було. Спрямованість його дій була лише на розв'язання міжособистісного конфлікту, який виник у нього з Особою-1 під час проведення дозвілля в барі.

Таким чином, ігнорування суб'єктивної сторони вчиненого, зокрема, його мотиву, може притягнути неправильну кваліфікацію дій винного як хуліганства.

Важливе значення для всебічної характеристики суб'єктивної сторони злочину має мета суспільно небезпечного діяння, під якою розуміють той фактичний результат, якого винний намагається досягти шляхом вчинення злочину [2, с. 55]. Так, С.С. Яценко вважає, що при хуліганстві грубе порушення громадського порядку, а також проявлення неповаги до суспільства являє мету діяння винного [18, с. 75], а Н.Т. Куц стверджує, що мета хуліганства полягає в самому діянні, демонстрації хуліганом своєї зневаги до суспільства, встановленого у ньому порядку [14, с. 16]. Є думка, що хуліганство – злочин, який може бути вчинений і без мети грубого порушення громадського порядку. Але на практиці хуліганськими вважаються не лише ті дії, мета яких – порушення громадського порядку і виявлення неповаги до суспільства, але й ті, коли винний переслідує якусь мету, наприклад, має намір звести з кимось особисті рахунки [2, с. 56].

Так, Особа-5, Особа-6, Особа-7 та Особа-8, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, жебракували, а згодом усі разом пішли до занедбаного будинку [19]. По дорозі до цього будинку Особа-6 на ґрунті ревності до Особи-8 висловився Особи-5 про свою неприязнь до Особи-7. Прийшовши у зазначений будинок, Особа-6 своїми діями спровокував Особу-7 на словесний конфлікт, а потім почав його бити по різних частинах тіла. Потім Особа-6 відійшов від нього. А до Особи-7 підійшов Особа-5 і наніс йому не менше 5 ударів кулаком у голову, шию, а потім кинув у нього цеглиною. У процесі нанесення ударів до нього приєднався Особа-6. Побиття Особи-7 тривало не менше 30 хв., через що Особа-7 помер. Особа-7 домагався вступити у статеві зносини з Особою-8, яка була цивільною дружиною Особи-6.

На момент розгляду справи в суді Особа-6 помер, і суд кваліфікував дії як умисне вбив-

ство без обтяжуючих та без пом'якшуючих обставин за ст. 115 ч. 1 КК України. У жодного із винних не було мети позбавити потерпілого життя, і, зважаючи на те, що всі перебували у стані сильного алкогольного сп'яніння, який сприяв тривалому побиттю потерпілого. Єдиною метою, яка об'єднувала їх, було бажання поставити Особу-7 на місце, уникнути в подальшому з його боку чіпляння до Особи-8 – жінки Особи-5 та помститися за її образи та домагання.

Необхідно зазначити, що Особа-5 хоча і не бажав настання смерті потерпілого (Особи-7), байдуже ставився до можливості її настання, коли наносив велику кількість ударів у життєво важливі органи (голову, грудну клітину, порожнину очеревини, порожнину таза). Характер та локалізація отриманих Особою-7 травм свідчить про велику силу нанесених ударів, чого не могли не усвідомлювати Особа-5 та Особа-6 при здійсненні побиття. Те, що Особа-5 розпочинав та припинив свої насильницькі дії тоді, коли потерпілий взагалі не міг чинити будь-який опір, також свідчить про його умисел на вчинення вбивства Особи-7. Мотиву протиставити себе суспільству, особливої зухвалості чи виняткового цинізму в діях особи-5 також виявлено не було, оскільки конфлікт, який переріс у бійку і призвів до настання смерті Особи-7, був викликаний особистими неприязними стосунками на ґрунті ревності і бажання помсти за чіпляння та домагання.

І.М. Даньшин, С.С. Яценко вважають, що у разі хуліганства мета збігається з мотивом, стверджуючи, що твердої і ясної мети у хуліганства немає. Хуліган прагне досягнути якогось об'єктивного результату, хуліганські мотиви з'являються якимось несподівано, інколи навіть миттєво, оскільки мотивація хуліганських дій відрізняється порівняно легкістю, тому мета у свідомості хулігана не знаходить вираження [10, с. 172; 18, с. 75].

На нашу думку, здебільшого мотив і мета при хуліганстві нерозривно пов'язані, а оскільки при цьому виді злочину винний задовольняється самоствердженням, реалізацією своєї примхи, ефектом здійснюваних дій, то це часто приводить до злиття мети з мотивом.

Висновки. Отже, суб'єктивна сторона хуліганства характеризується виною у формі умислу, у вигляді прямого умислу і мотивом явної неповаги до суспільства. Прямий умисел виражається в тому, що особа, яка вчиняє хуліганські дії, усвідомлює їх суспільну небезпечність і бажає вчинити ці дії. Неповага до суспільства – це прагнення показати свою зневагу до наявних правил і норм поведінки в суспільстві, самоутвердитися шляхом приниження інших осіб, протиставити себе іншим громадянам, суспільству, державі. Вказана неповага має бути явною. Це означає, що неповага до суспільства є очевидною, безсумнівною як для хулігана, так і для очевидців його дій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бажанов М.И. Уголовное право Украины. Общая часть. Днепропетровск: «Пороги», 1992. С. 46.
2. Наклович М.Л. Кримінально-правова боротьба з хуліганством. Львів: Вид. об'єдн. «Вища школа» видав. при Львівському державному університеті, 1974. 112 с.
3. Даньшин И.Н. Уголовно-правовая охрана общественного порядка. М.: Юрид. лит., 1973. С. 156; Советское уголовное право. Особенная часть. М.: Юрид. лит., 1988. С. 497; Яценко С.С. Ответственность за преступления против общественного порядка. К.: Вища школа, 1976. С. 72.
4. Кыдыралиева С.К. Хулиганство. Уголовно-правовые и криминологические вопросы. Фрунзе: Изд-во Илим, 1981. С. 26.
5. Науковий коментар Кримінального кодексу України / Проф. Коржанський М.Й. К.: Атіка, Академія, Ельга-Н. 2001. С. 11.
6. Навроцький В.О. Злочини проти громадської безпеки, громадського порядку та народного здоров'я: Лекції для студ. юрид. фак. Львів, 1997. С. 16.
7. Піщенко Г. Правові аспекти та відмінні особливості кримінально-караного хуліганства. Право України. 1997. № 2. С. 67–68.
8. Савченко А.В. Мотив і мотивація злочину. Монографія. К.: Атіка, 2002. 144 с.; Волков Б.С. Мотив и квалификация преступления. Казань, 1968. С. 74.
9. Маяковский В.В. Хулиган. Избранные сочинения в 2-х т. М., 1982. Т. 1. С. 317.
10. Даньшин И.Н. О мотивах хулиганства. Правоведение. 1965. № 2. С. 174.
11. Советское уголовное право. Особенная часть. М.: Юрид. лит., 1988. С. 497.
12. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 4-е вид. перероб. та доповн. Відп. ред. С.С. Яценко. К.: «А.С.К.», 2005. С. 610.
13. Курс советского уголовного права. Т. 5. С. 13–14.
14. Куц Н.Т. Преступления против общественного порядка и общественной безопасности. К.: КВШ МВД СССР, 1974. С. 16.
15. Вирок у Справі № 1-122/2009 від 14.08.2009 р. Гадяцького районного суду Полтавської області за ст. 296 ч. 3 КК України.
16. Про судову практику у справах про хуліганство: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 р. № 10. Вісник Верховного Суду України. 2007. № 2. С. 15.
17. Вирок у Справі № 451/456/15-к від 03.10.2016 р. Рахівського районного суду Львівської області за ст. 122 ч. 1 КК України.
18. Яценко С.С. Ответственность за преступления против общественного порядка. К.: Вища школа, 1976. С. 75.
19. Вирок у Справі № 555/468/14-к від 17.04.2014 р. Березнівського районного суду Рівненської області за ст. 115 ч. 1 КК України.